

Arkadiusz Stanisław Więch

ORCID: 0000-0003-4888-1129

(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

Środowisko archiwistów krakowskich na przełomie XIX i XX wieku i jego rola w życiu naukowym Galicji. Wprowadzenie do zagadnienia

Odkąd utraciliśmy niezawisłość polityczną, pozostała nam już tylko jedna, co prawda nieomylna i niezawodna, broń, którą jesteśmy w stanie byt nasz narodowy i miejsce nam niezależne pomiędzy cywilizowanymi narodami świata utrzymać i obronić. Tą bronią jest nauka. Jest ona bronią niezawodną, gdyż jak notorycznie wiadomo i czego bezustannie dajemy dowody. Jakkolwiek nie brak wrodzonych zdolności i trzeba tylko pracy, abyśmy w każdej dziedzinie nauki zdołali stanąć na tej wyżynie nauki, na jakiej stoją inne, szczęśliwsze, dłuższą od nas mające przeszłość [...] cywilizowane narody.

Franciszek Piekosiński¹

Kraków na przełomie XIX i XX w. był obok Lwowa najważniejszym polskim ośrodkiem archiwalnym. Istniejące w nim instytucje archiwalne: Krajowe Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich oraz Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa oraz skupione wokół Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Umiejętności środowisko archiwistów starało się brać aktywny udział w życiu naukowym Galicji, a poprzez podejmowane działania wpływało na rozwój polskiej historiografii.

Słowa kluczowe: archiwa, Galicja, archiwiści, Stanisław Krzyżanowski, Kraków

Przełom XIX i XX w. stanowił istotny okres w rozwoju polskiej archiwistyki oraz szeroko pojętej myśli archiwalnej. Terenem, na którym szczególnie

¹ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej AN Kraków), zesp. 819, sygn. 17, *Sprawozdanie Dyrektora Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie do Wydziału Krajowego z dnia 18 VI 1896 roku.*

mogła się ona rozwijać w duchu polskości, była austriacka Galicja, której autonomiczny charakter dopuszczał istnienie polskich instytucji naukowych (a więc inaczej niż w zaborze pruskim lub rosyjskim)², a co za tym idzie, umożliwił rozwój instytucji archiwalnych, które zajęły się gromadzeniem polskich archiwaliów. Sprzyjało to wytworzeniu się środowiska zawodowych archiwistów. Zgodnie ze współczesną nam definicją z *Polskiego słownika archiwalnego* archiwista to przede wszystkim „pracownik naukowy archiwum realizujący zadania z zakresu: kształtowania narastającego zasobu, opracowania materiałów archiwalnych, prac badawczych w dziedzinie archiwistyki”³. Wyjaśnienie takie możemy zastosować także w odniesieniu do przełomu XIX i XX w. i za interesujące nas w niniejszym tekście środowisko archiwistów krakowskich uznać osoby pracujące w archiwach działających w owym okresie w Krakowie, a zatem również zgodnie ze znaczeniem terminu „środowisko” podanym przez *Słownik języka polskiego*: „zespół ludzi połączonych wspólnotą warunków życia, rodzajem pracy”⁴. Taka definicja środowiska archiwistów jest oczywiście bardzo ogólnym tworem pojęciowym, pozwalającym jednak na zarysowanie dość szerokich granic przynależności pojedynczych osób do rzeczonyj grupy⁵. W odniesieniu do przełomu XIX i XX stulecia jest to o tyle istotne, iż niektórzy członkowie pracę w archiwum podejmować mogli jedynie przejściowo, np. w okresie odbywanych studiów. Niewątpliwie jednak poprzez posiadane wykształcenie archiwisci stanowili element składowy galicyjskiej inteligencji, a jako grupa mocno niejednolita, chociażby pod względem materialnym, dobrze odzwierciedlali jej złożoną i mocno rozwarstwowaną strukturę⁶. Celem niniejszego tekstu jest zaprezentowanie najważniejszych kwestii związanych z wkładem środowiska archiwistów krakowskich na przełomie XIX i XX w. w życie naukowe Galicji⁷. Nie rości on sobie jednak prawa do wyczerpania tematu i w zamysśle autora stanowić ma jedynie do niego wprowadzenie.

² Zob.: I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2006, s. 21–35; S. Ciara, *Archiwa a uniwersytety w Krakowie i Lwowie w latach 1877/78–1918*, Warszawa 2002.

³ *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974, s. 18–19.

⁴ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/srodowisko;5505889.html> [dostęp 15.09.2023].

⁵ W.K. Roman, *Środowisko archiwalne w Polsce. Zarys problematyki badawczej [w:] Archiwisci i historycy wobec państwa i społeczeństwa. Zbiór studiów*, red. J. Kordel, A. Kulecka, Warszawa 2020, s. 12–26.

⁶ Zob.: I. Homola, „Kwiat społeczeństwa”. *Struktura społeczna i zarys położenia inteligencji krakowskiej w latach 1860–1914*, Kraków 1984; J. Kamińska-Kwak, *Inteligencja województwa lwowskiego w okresie międzywojennym*, Rzeszów 2005, s. 14–15.

⁷ Środowisko krakowskich archiwistów czasów autonomii galicyjskiej nie doczekało się do dzisiaj spójnej monografii. Związana z nim problematyka poruszana jest w różnych publikacjach dotyczących się archiwistyki galicyjskiej bądź dziejów archiwów. Są to m.in. prace: S. Ciara, *Archi-*

Od lat 60. XIX stulecia następował stopniowy proces przejmowania kontroli nad archiwami przez poszczególne kraje koronne⁸. Powstawały nowe – chociaż często bazujące na wcześniej istniejących – instytucje archiwalne, które z czasem stawały się wiodącymi ośrodkami, modernizowanymi zgodnie z intensywnie rozwijającą się na przestrzeni stulecia metodyką archiwalną. Były to m.in.: powołane do istnienia w 1862 r. Archiwum Ziemskie w Pradze (tworzone według nowych wzorców archiwalnych przez Františka Palackýego)⁹, w 1863 r. Archiwum Krajowe Dolnej Austrii w Wiedniu (Ständische Archiv)¹⁰, w 1868 r. Styryjskie Archiwum Krajowe w Grazu¹¹, a także Archiwum Ziemskie dla Śląska w Opawie (tworzone, jako nowoczesna placówka, *de facto* od lat 80. XIX w. aż po rok 1901)¹². Proces ten nie ominął Galicji, która na tle pozostałych krajów koronnych pod względem erygowania centralnych instytucji archiwalnych mogła poszczycić się utworzeniem aż dwóch takich archiwów – we Lwowie i w Krakowie. Proces powstawania nowych instytucji archiwalnych, a w zasadzie przejmowania już istniejących archiwów i erygowania na ich fundamencie nowych instytucji na gruncie galicyjskim, przebiegał powoli i ciągnął się z przerwami od 1868 r. Intensyfikacja działań nastąpiła dopiero w 1874 r., kiedy to Sejm Krajowy Galicji przedstawił dotyczące archiwów propozycje¹³. Ostatecznie na mocy ustawy przyjętej w 1877 r. istniejące uprzednio archiwa zostały przejęte w opiekę przez władze krajowe Galicji, czego potwierdzeniem było zezwolenie cesarskie Franciszka Józefa:

wa a uniwersytety w Krakowie i Lwowie w latach 1877/78–1918, Warszawa 2002; A. Kielbecka, *Archiwa krakowskie na tle polskiej nauki historycznej 1878–1951*, Kraków 1993; A. Kamiński, *Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Krakowie (1792) 1878–1952*, wstęp i oprac. J. Stoksik, Kraków 2012; J. Szyposz, *Działalność Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej w zakresie zabezpieczania archiwaliów*, „Archeion” 1976, t. 64, s. 59–80; M. Woźny, *Początki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej w świetle krakowskich materiałów*, „Rocznik Krakowski” 2011, t. 77, s. 77–88; A.S. Więch, *Próby uporządkowania archiwów miejskich na prowincji galicyjskiej w 2. poł. XIX w. Wstęp do problematyki*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2019, nr 11, s. 55–69; tenże, *Podróże badawcze archiwistów Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej na przełomie XIX i XX wieku*, „Galicja. Studia i materiały” 2020, nr 6, s. 203–217; M. Friedberg, *Archiwum Państwowe w Krakowie w służbie nauki historycznej*, „Archeion” 1969, t. 52, s. 27–38.

⁸ M. Hoszowska, *Ludwik Finkel i Akademia Umiejętności. Z dziejów współpracy naukowej Lwowa i Krakowa na przełomie XIX i XX wieku*, Rzeszów 2011, s. 17; S. Ciara, dz. cyt., s. 13–14.

⁹ Rok 1862 był faktycznie bardzo skromnym początkiem praskiego archiwum. Dzięki Palackyemu zatrudniony został archiwista Antonín Gindely, który miał przeprowadzić prace organizacyjne instytucji; J. Štouračová, *Archivnictví*, Brno 2013, s. 32.

¹⁰ W. Rosner, *Das Niederösterreichische Landesarchiv [w:] Österreichische Archive: Geschichte und Gegenwart*, red. P. Elbel, Brno 2019, s. 344–345.

¹¹ E. Hammer-Luza, *Das Steiermärkische Landesarchiv in Graz: Geschichte, Standorte und Bestände [w:] Österreichische Archive...*, s. 235.

¹² J. Štouračová, dz. cyt., s. 51.

¹³ S. Ciara, dz. cyt., s. 75–77.

Pismem z dnia 20 grudnia 1877 [...] Jego Ces. Król. Apostolska Mość raczył najwyższem postanowieniem z dnia 26 listopada 1877 najlaskawiej zezwolić, aby archiwa aktów grodzkich i ziemskich we Lwowie i w Krakowie, których nadzór powierzony był dotąd c.k. Sądom, oddane zostały jako zakłady krajowe pod warunkami między c.k. Rządem i Wydziałem krajowym ułożonymi w zarząd Reprezentacyi krajowej¹⁴.

Tym samym w Krakowie i we Lwowie utworzone zostały Archiwa Krajowe Aktów Grodzkich i Ziemskich. Swym zasięgiem objęły całą Galicję z nieformalnym podziałem sfer działalności na podlegającą pod archiwum Lwowskie Galicją Wschodnią oraz przynależącą do Krakowa Galicją Zachodnią. Krakowskie środowisko archiwalne skupione było wokół dwóch działających w mieście archiwów, wspomnianego powyżej archiwum krajowego oraz Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa, a także związane było z Uniwersytem Jagiellońskim, Gronem Konserwatorów Galicji Zachodniej oraz Akademią Umiejętności. Wszystkie te instytucje i towarzystwa kształtowały owo środowisko i wpływały na podejmowane przez nie inicjatywy. W dużej mierze również przenikały się wzajemnie i poprzez swoich członków lub pracowników owo środowisko tworzyły.

Najważniejszym krakowskim archiwum było wspomniane już Archiwum Krajowe Aktów Grodzkich i Ziemskich. Ze względu na specyfikę przechowywanych materiałów archiwalnych było ono drugim dla Galicji, obok swojego lwowskiego odpowiednika, archiwum o charakterze centralnym. Utworzone zostało na bazie archiwaliów, które w latach 1852–1854 przejęte zostały przez sąd krajowy w Krakowie. Wcześniej przynależały do znajdującego się w Krakowie archiwum podlegającego administracyjnie pod związane z Rosją Królestwo Polskie i gromadzącego akta grodzkie i ziemskie z północnych powiatów dawnego województwa krakowskiego¹⁵. Z czasem zdecydowanie powiększyło ono swój zasób o materiały z terenów przynależących do Galicji Zachodniej. Archiwum krajowe przejęło po swoim poprzedniku nie tylko dotychczasowy zasób, ale również pomieszczenia w dawnym jezuickim kolegium przy ulicy Grodzkiej w Krakowie. Pracownicy archiwum w dużym stopniu rekrutowali się spośród osób związanych z Uniwersytem Jagiellońskim. Takie powiązanie obsady personalnej archiwum z uczelnią wyższą nie było niczym niezwykłym zarówno w skali Galicji, jak i całej monarchii austro-węgierskiej. Działo się tak chociażby w Czechach¹⁶. Dyrektorami byli profesorowie uniwersytetu: Michał Borzyński¹⁷

¹⁴ AN Kraków, zesp. 819, sygn. 22.

¹⁵ A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich*, Toruń 1982, s. 129.

¹⁶ J. Štouračová, dz. cyt., s. 47.

¹⁷ Michał Bobrzyński (1849–1935) – historyk, prawnik oraz polityk galicyjski. Ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W 1872 r. uzyskał tytuł doktora, a w 1873 r. habilitował się. Studiował również w Berlinie i Strasburgu. Od 1877 r. jako profesor prowadził wykłady z zakresu historii prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jako przedstawicielowi Akademii Umiejętności (pełnił w niej funkcję przewodniczącego Komisji Historycznej)

(od 1 IX 1878 do 30 IX 1891 r.)¹⁸, Franciszek Piekosiński¹⁹ (od 1 X 1891 do 27 XI 1906 r.)²⁰ oraz Stanisław Smolka²¹ (od 1 V 1908 do 28 II 1919 r.)²². Pośród adiunktów archiwum w interesującym nas okresie odnaleźć możemy wielu wybitnych późniejszych historyków, m.in.: Franciszka Bujaka²³ (od 5 VII 1902 do

powierzono mu organizację Archiwum Krajowego Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie. Politycznie związany był ze środowiskiem konserwatystów krakowskich, tzw. stańczyków. Był posłem na Sejm Krajowy we Lwowie (kolejne kadencje w latach 1885–1914), posłem do austriackiej Rady Państwa (kadencje: 1885–1890, 1903–1907, 1907–1908). W latach 1891–1902 pełnił funkcję wiceprezydenta Rady Szkolnej Krajowej, a w okresie od 1908 do 1913 r. był namiestnikiem Galicji. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości osiadł w zakupionym przez siebie majątku ziemskim w Wielkopolsce. Przygotowywał projekt nowej konstytucji. Był autorem m.in. pracy *Dzieje Polski w zarysie*, t. 1–3, 1879–1890. Zmarł 3 VII 1935 r. w Poznaniu. Pochowany został na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; S. Estreicher, *Bobrzyński Michał* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. II, Kraków 1936, s. 165–168.

¹⁸ A. Kamiński, dz. cyt., s. 68.

¹⁹ Franciszek Piekosiński (1844–1906) – historyk-mediewista, prawnik, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Akademii Umiejętności w Krakowie. Brał udział w powstaniu styczniowym. W 1865 r. ukończył studia prawnicze, a w 1870 r. doktoryzował się na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Od 1891 r. wykładowca akademicki. Od 1891 do 1906 r. dyrektor Archiwum Krajowego Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie, a także w 1896 r. jeden z założycieli Towarzystwa Miłośników Zabytków i Historii Miasta Krakowa. Prowadził badania z zakresu heraldyki, numizmatyki. Był edytorem i badaczem prawa staropolskiego. Pośród jego prac wymienić można m.in.: *O dynastycznym szlachte polskiej pochodzeniu* (1888), *Heraldyka polska wieków średnich* (1889). Był również wydawcą, m.in. *Kodeksu dyplomatycznego Małopolski*, t. I – IV, Kraków 1876–1905. Zmarł 27 XI 1906 r. Pochowany został na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; S. Grodziski, *Piekosiński Franciszek* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVI, Warszawa–Wrocław–Kraków 1981, s. 77–81; D. Rederowa, *Franciszka Piekosińskiego działalność w Akademii Umiejętności*, „Kultura i Społeczeństwo” 1973, R. XVII, nr 3, s. 79–95.

²⁰ A. Kamiński, dz. cyt., s. 68.

²¹ Stanisław Smolka (1854–1924) – historyk-mediewista, archiwista. Uczęszczał jako wolny słuchacz na zajęcia na uniwersytecie we Lwowie, w latach 1871–1873 studiował na uniwersytecie w Getyndze, na którym też w wieku 19 lat obronił doktorat. W 1874 r. został członkiem Komisji Historycznej Akademii Umiejętności i z jej ramienia odbył podróż archiwalną po Wielkopolsce i Pomorzu Gdańskim. W latach 1876–1883 był profesorem Uniwersytetu we Lwowie, następnie w okresie 1883–1902 na Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach 1896–1898 pełnił funkcję rektora UJ. W 1886 r. zorganizował tzw. ekspedycję rzymską. W latach 1890–1902 był Sekretarzem Generalnym Akademii Umiejętności w Krakowie, a w latach 1908–1919 dyrektorem Archiwum Krajowego Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, od 1919 r., był profesorem Uniwersytetu Lubelskiego (dzisiejszy Katolicki Uniwersytet Lubelski). W 1924 r. tuż przed śmiercią otrzymał Nagrodę im. Jerzmanowskich. Zmarł 27 VIII 1924 r. Pochowany został w Janowie pod Pińskiem; J. Wyrozumski, *Smolka Stanisław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXIX, Warszawa–Kraków 1999–2000, s. 320–324.

²² A. Kamiński, dz. cyt., s. 68.

²³ Franciszek Bujak (1875–1953) – historyk. W latach 1894–1900 odbył studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W 1899 r. doktoryzował się z historii geografii, a w 1905 r. habilitował. W swoich badaniach zajmował się historią gospodarczą i społeczną. W la-

30 IX 1909 r.)²⁴, Stanisława Kutrzebę²⁵ (od 12 IV 1901 do 30 IV 1908 r.)²⁶, Wacława Sobieskiego²⁷ (od 30 V 1908 do 30 III 1910 r.)²⁸, Abdona Kłodzińskiego²⁹ (od 4 V 1910 do 30 IX 1919 r.)³⁰, a także uznanych archiwistów: Franciszka

tach 1905–1919 był wykładowcą Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, następnie w okresie od 1919 do 1921 r. pracował na Uniwersytecie Warszawskim oraz w latach 1921–1941 na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Był prezesem Polskiego Towarzystwa Historycznego (w latach 1932–1933 i 1936–1937). Udzielał się również politycznie, będąc związanym z Polskim Stronnictwem Ludowym. Brał udział w paryskiej konferencji pokojowej w 1919 r. jako jeden z ekspertów do spraw gospodarczych. II wojnę światową spędził we Lwowie. W 1945 r. osiadł w Krakowie, gdzie pracował na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Był autorem m.in. dzieła *Galicja* (t. 1–2, 1908–1911). Zmarł 21 III 1953 r. Pochowany został na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; H. Madurowicz-Urbańska, *Franciszek Bujak (1875–1953)* [w:] *Złota Księga Wydziału Historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków 2000, s. 207–211.

²⁴ A. Kamiński, dz. cyt., s. 68.

²⁵ Stanisław Kutrzeba (1876–1946) – historyk prawa. W latach 1894–1898 odbył studia prawnicze i historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1898 r. uzyskał tytuł doktora praw. W latach 1900–1901 studiował w College de France i Ecole des Hautes Etudes w Paryżu. Wykładał historię prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim, którego był rektorem w latach 1932–1933. W latach 1926–1939 sekretarz generalny Polskiej Akademii Umiejętności, a następnie od 1939 r. jej prezes. W czasie II wojny światowej, aresztowany 6 XI 1939 r. w ramach akcji „Sonderaktion Krakau”, trafił do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen. Po zwolnieniu zaangażował się w tajne nauczanie. Był autorem m.in. *Historii źródeł dawnego prawa polskiego*, t. I, II, 1925–1926). Zmarł 7 I 1946 r. Pochowany został na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; P. Biliński, *Stanisław Kutrzeba (1876–1946). Biografia naukowa i polityczna*, Kraków 2011.

²⁶ A. Kamiński, dz. cyt., s. 68.

²⁷ Wacław Sobieski (1872–1935) – historyk. Ukończył studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, na których uczęszczał na seminaria Stanisława Smolki i Wincentego Zakrzewskiego. W latach 1897–1898 studiował w Lipsku. W roku 1900 na Uniwersytecie Jagiellońskim obronił pracę doktorską. Dzięki otrzymaniu Stypendium im. Śniadeckich związał się z Biblioteką Ordynacji Zamoyskich i w latach 1905–1907 prowadził kwerendy archiwalne w Paryżu i Londynie. W 1908 r. habilitował się i rozpoczął pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Był członkiem Polskiej Akademii Umiejętności. W okresie konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r. związany z Komitetem Narodowym Polskim. Zmarł 3 IV 1935 r. i został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; J. Tazbir, *Sobieski Wacław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXIX, Warszawa–Kraków 1999–2000, s. 512–518.

²⁸ A. Kamiński, dz. cyt., s. 68.

²⁹ Abdon Kłodziński (1881–1937) – historyk prawa. W 1907 r. ukończył studia na Wydziale Prawniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, a w 1908 r. uzyskał doktorat z historii. W 1909 r. był członkiem tzw. ekspedycji rzymskiej Akademii Umiejętności. W latach 1910–1919 pracował w Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie. Był członkiem Centralnej Rady Archiwalnej w Wiedniu. Od 1919 do 1925 r. wykładał historię ustroju i prawa polskiego na Uniwersytecie w Poznaniu. W 1925 r. powrócił do Krakowa, gdzie prowadził wykłady na Wydziale Prawa UJ. Napisał m.in. pracę *Najstarsza księga Sądu Najwyższego prawa niemieckiego na zamku krakowskim* (1936). Zmarł 18 X 1937 r. i spoczął na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; W. Sobociński, *Kłodziński Abdon* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 55–56.

³⁰ A. Kamiński, dz. cyt., s. 68.

Dudę³¹ (od 12 XI 1909 do 30 IX 1919 r.)³², Zbigniewa Kniaźołuckiego³³ (od 1 IX 1897 do 28 II 1901 r.)³⁴, jak i polityków – Franciszka Bardla³⁵ (od 1 IX 1897 do 30 VI 1902 r.)³⁶. Aplikantami archiwalnymi zostawali przeważnie, dzięki protekcji swoich uniwersyteckich mentorów, studenci historii lub prawa, stawiający tym samym pierwsze kroki w dziedzinie praktycznego zastosowania zdobywanej w akademickich ławach wiedzy. Pośród nich znajdowali się m.in.: Ludwik Droba³⁷ (od 1 IX 1878 do 30 VII 1879 r.)³⁸, Bolesław Ulanowski³⁹ (od 1 XI 1879

³¹ Franciszek Duda (1878–1945) – archiwista. Ukończył studia na Wydziale Filozoficznym UJ, uzyskując w 1908 r. tytuł doktora. Od 1912 r. pracownik Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie. W latach 1919–1924 pełnił obowiązki dyrektora Archiwum Ziemskiego w Krakowie, a następnie do 1939 r. jego dyrektora (od 1936 r. było to Archiwum Państwowe). Był członkiem Krajowego Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej. Opracował katalog depozytów archiwaliów miast Galicji Zachodniej. Zmarł 16 V 1945 r. Pochowany został na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; K. Follprecht, „*Nie dać ginąć szczątkom dawnych piśmienniczych pamiątek.*” *Dyrektorzy Archiwum Państwowego w Krakowie XIX–XXI w.*, Kraków 2008, s. 39.

³² A. Kamiński, dz. cyt., s. 68.

³³ Zbigniew Kniaźołucki (1852–1905) – historyk, archiwista, bibliotekarz. Studiował na uniwersytecie w Wiedniu, a następnie w Krakowie i Lipsku, w którym w 1875 r. obronił doktorat. W latach 1875–1878 był nauczycielem w Gimnazjum św. Anny w Krakowie, a następnie od 1878 do 1901 r. pracował na stanowisku adiunkta w Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie. W latach 1901–1905 pracował jako kustosz w Bibliotece Jagiellońskiej. Był kierownikiem działu literackiego w krakowskim „Czasie”. Prowadził badania nad spuścizną literacką Mikołaja Reya. Zmarł 14 IV 1905 r. w Krakowie; K. Follprecht, dz. cyt., s. 58.

³⁴ A. Kamiński, dz. cyt., s. 68.

³⁵ Franciszek Bardel (1869–1941) – prawnik, polityk. Odbył studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie w zakresie filozofii i prawa. W 1895 r. otrzymał tytuł doktora. Związał się z Polskim Stronnictwem Ludowym. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w latach 1919–1920 był ministrem rolnictwa i dóbr państwowych; *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. I: *A–D*, oprac. M. Smogorzewska, Warszawa 1998.

³⁶ A. Kamiński, dz. cyt., s. 68.

³⁷ Ludwik Droba (1854–1879) – historyk, archiwista. Studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Uczęszczał na seminarium Józefa Szujskiego, a następnie Stanisława Smolki. Pod kierunkiem tego ostatniego przygotowywał prace z historii Polski XIII i XIV w., m.in.: *Królestwo Galicji w pierwszych dziesiętkach lat w. XIII, O chronologii w kronice wołyńsko-halińskiej, Stosunki Leszka Białego z Rusią i Węgrami*. 1 X 1878 r. rozpoczął, jako aplikant, pracę w Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie. Zmarł 30 VII 1879 r. w Szczawnicy; H. Barycz, *Droba Ludwik [w:] Polski słownik biograficzny*, t. V, Warszawa–Kraków 1939–1946, s. 376–377.

³⁸ A. Kamiński, dz. cyt., s. 69.

³⁹ Bolesław Ulanowski (1860–1919) – prawnik, historyk prawa. Studiował filozofię oraz prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W 1881 r. otrzymał doktorat z filozofii, a w 1886 r. doktorat z prawa. Jako aplikant w krakowskim archiwum skupił się na opracowaniu ksiąg ziemskich i grodzkich dawnego województwa krakowskiego. W 1883 r. uczęszczał do paryskiej École des Chartes oraz na wykłady w zakresie prawa na uniwersytecie paryskim. Po powrocie do kraju w 1886 r. uzyskał habilitację, a w 1888 r. rozpoczął prowadzenie wykładów z prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach 1903–1919 był sekretarzem generalnym Aka-

do 30 IX 1881 r.)⁴⁰, Władysław Abraham⁴¹ (od 4 XI 1880 do 30 VI 1882 r.)⁴², Stanisław Krzyżanowski⁴³ (od 10 X 1884 do 30 IX 1886 r.)⁴⁴. Także w Krakowie swoje pierwsze archiwalne szlify, jako aplikant, zdobywał związany w późniejszych dziesięcioleciach z archiwistyką lwowską Oswald Balzer⁴⁵ (od 1 X 1881 do 30 VI 1882 r.)⁴⁶. Drugim istotnym krakowskim archiwum było Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa. Było to niewątpliwie najlepiej działające archiwum miejskie na terenie Galicji Zachodniej i drugie obok lwowskiego archiwum miejskiego w skali całej Galicji. Powstawało ono etapami od lat 60. XIX stulecia, kiedy to miasto powołało specjalnego kuratora do spraw archiwaliów,

demii Umiejętności w Krakowie. Zmarł 27 IX 1919 r. i spoczął na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; W. Uruszczak, *Bolesław Ulanowski (1860–1919)* [w:] *Ludzie, którzy umiłowali Kraków. Założyciele Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa*, red. W. Bieńkowski, Kraków 1997, s. 199–207.

⁴⁰ A. Kamiński, dz. cyt., s. 69.

⁴¹ Władysław Abraham (1860–1941) – prawnik, historyk prawa. Ukończył studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, tam też uzyskał habilitację. Specjalista z zakresu prawa kanonicznego i historii Kościoła. Od 1886 r. wykładowca Uniwersytetu Lwowskiego, a w latach 1899–1900 jego rektor. Zmarł 15 X 1941 r. i został pochowany na cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie; T. Silnicki, *Władysław Abraham 1860–1941*, Poznań 1950.

⁴² A. Kamiński, dz. cyt., s. 69.

⁴³ Stanisław Krzyżanowski (1865–1917) – historyk, archiwista. Ukończył studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W 1887 r. uzyskał doktorat w dziedzinie prawa, a w 1888 r. doktorat z filozofii. Był członkiem ekspedycji rzymskiej w latach 1886–1887. Odbył studia z zakresu paleografii i nauk pomocniczych historii w watykańskiej Scuola Vaticana di Paleografia oraz w wiedeńskim Institut für Österreichische. W 1891 r. jako pierwszy na ziemiach polskich docent z zakresu nauk pomocniczych historii habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim, na którym prowadził również wykłady z tychże nauk pomocniczych. Od 1897 r. był dyrektorem Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa. Był współzałożycielem i w latach 1905–1911 prezesem Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. Autor m.in. prac: *Poselstwo Kazimierza Wielkiego do Avinionu i pierwsze uniwersyteckie przywileje* (1900), *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795)* (1909). Zmarł 17 I 1917 r. i został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; J. Mitkowski, *Krzyżanowski Stanisław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 619–621.

⁴⁴ A. Kamiński, dz. cyt., s. 69.

⁴⁵ Oswald Balzer (1858–1933) – historyk prawa i ustroju polskiego, archiwista. Studiował na Uniwersytecie Lwowskim oraz Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, a także na Uniwersytecie Berlińskim. W 1885 r. uzyskał habilitację na Uniwersytecie Lwowskim i rozpoczął tam prowadzenie wykładów. Od 1891 r. był dyrektorem Archiwum Krajowego Aktów Grodzkich i Ziemskich we Lwowie (od 1919 r. Archiwum Ziemięskiego). W latach 1895–1896 pełnił funkcję rektora Uniwersytetu Lwowskiego. W 1902 r. był reprezentantem Galicji podczas sporu o Morskie Oko oraz autorem koncepcji obrony przynależności tego terenu do Galicji. Prezes Towarzystwa Naukowego we Lwowie, członek Akademii Umiejętności (a następnie Polskiej Akademii Umiejętności). Autor m.in. prac *Genealogia Piastów* (1895), *Historia ustroju Austrii w zarysie* (1899). Zmarł 11 I 1933 r. i został pochowany na cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie; R. Nowacki, *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1998.

⁴⁶ A. Kamiński, dz. cyt., s. 69.

a następnie w 1871 r. osobnego archiwistę miejskiego. Został nim Teofil Żebrawski⁴⁷, a po jego śmierci Franciszek Piekosiński⁴⁸. Dzięki działalności Konstantego Hoszowskiego⁴⁹ (przewodniczącego miejskiej Komisji Archiwalnej) archiwalia przeniesione zostały do osobnego budynku, w którym zadbano o ich odpowiednie przechowywanie⁵⁰. Pomimo różnych pojawiających się koncepcji przyłączenia zbiorów miejskich do archiwum krajowego, archiwum to uzyskało niezależność i od 1887 r. zaczęło funkcjonować jako Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa⁵¹. Pełny kształt organizacyjny uzyskało jednakże za dyrektury Stanisława Krzyżanowskiego, za którego rządów przyjęty został statut archiwum i który stał się faktycznym twórcą owego archiwum, przekształcając je w sprawnie działającą instytucję, która stawiana była za wzór do naśladowania dla innych archiwów miejskich⁵², o czym skrzętnie donosiła galicyjska prasa: „Dyrektorem archiwum jest dr. Stanisław Krzyżanowski, skromny a uczony badacz. Pod jego nadzorem porządkuje się archiwum, uzupełnione kilku innymi zbiorami, a należące dziś do najbogatszych archiwów kraju”⁵³. Za dyrektury Krzyżanowskiego (1890–1917) przez archiwum przewinął się szereg adeptów archiwistyki, którzy pod jego kierunkiem nabywali umiejętności pracy z archiwaliami (zasadami ich

⁴⁷ Teofil Żebrawski (1800–1887) – matematyk, biolog, kartograf, bibliograf i archiwista, powstaniec listopadowy i krakowski. Studiował na uniwersytecie krakowskim w Szkole Górniczej w Kielcach. Prowadził prace z zakresu kartografii zmierzające do wydania mapy Królestwa Polskiego. Od 1832 r. był wykładowcą na krakowskiej uczelni. Był autorem i wydawcą szeregu map Krakowa oraz Rzeczypospolitej Krakowskiej, projektował budowy dróg, a także był autorem renowacji kościoła Dominikanów w Krakowie oraz grobów królewskich na Wawelu. Był członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego oraz Akademii Umiejętności. Jego autorstwa jest m.in. *Bibliografija piśmiennictwa polskiego z działu matematyki i fizyki oraz ich zastosowań* (1873). Zmarł 5 II 1887 r. i pochowany został na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; L. Dębicki, *Teofil Żebrawski (szkic biograficzny)*, Kraków 1887; A. Matczuk, *Teofil Żebrawski (1800–1887) jako bibliograf*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1997, nr 42, z. 3–4, s. 119–138.

⁴⁸ A. Kiełbicka, dz. cyt., s. 139–141.

⁴⁹ Konstanty Hoszowski (1805–1884) – prawnik, sędzia, senator Rzeczypospolitej Krakowskiej. Studiował na Wydziale Filozoficzno-Literackim oraz na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W 1828 r. otrzymał tytuł doktora, pracował jako kancelista na krakowskim uniwersytecie. W 1842 r. został sędzią Sądu Wyższego, a w 1844 r. senatorem Wolnego Miasta Krakowa. W 1866 r. wszedł w skład Rady Miejskiej Krakowa, a dwa lata później został członkiem, a następnie prezesem miejskiej Komisji Archiwalnej. Był członkiem Krakowskiego Towarzystwa Naukowego oraz Akademii Umiejętności. Naukowo skupiał się na dziejach Polski oraz Krakowa. Prowadził szeroką działalność dobroczynną; C. Bąk, *Hoszowski Konstanty* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. X, Kraków–Wrocław 1962–1964, s. 31–33.

⁵⁰ K. Kaczmarczyk, *Das historische Archiv der Stadt Krakau. Seine Geschichte. Bestände und wissenschaftliche Erforschung*, „Mitteilungen des K. K. Archivrates”, t. I, red. F. Wilhelm, Wien 1914, s. 171.

⁵¹ S. Ciara, dz. cyt., s. 79–80.

⁵² A. Kiełbicka, dz. cyt., s. 142–148.

⁵³ „Kurier Lwowski”, nr 156 z 7 VI 1894.

porządkowania, opracowania). Byli to m.in.: archiwariusz Adam Chmiel⁵⁴, adiunkt Kazimierz Kaczmarczyk⁵⁵, ale także Stanisław Kętrzyński⁵⁶ oraz odbywający archiwalną praktykę Jan Ptaśnik⁵⁷ i Roman Grodecki⁵⁸.

⁵⁴ Adam Chmiel (1865–1934) – historyk, archiwista. Ukończył studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Od 1890 r. pracował w Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa jako archiwariusz, a następnie od 1917 r. jako jego dyrektor. Był jednym z założycieli w 1896 r. Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków oraz Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Był członkiem Komisji Centralnej Konserwatorskiej w Wiedniu, a także Rady Archiwalnej w Wiedniu, a po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wszedł w skład Rady przy Wydziale

Archiwów Państwowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. Był członkiem Komisji Archiwalnej Miasta Krakowa. Od 1909 r. historiograf Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz opiekun jego archiwum. Autor ponad 200 prac z okresu średniowiecza, historii Krakowa oraz archiwistyki, m.in.: *Pieczenie miast Krakowa, Kazimierza, Kleparza i jurydyk krakowskich do końca XVIII wieku* (1903); *Wawel, materiały archiwalne do budowy zamku* (1913). Zmarł 13 II 1934 r. i spoczął na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; K. Follprecht, dz. cyt., s. 24–25.

⁵⁵ Kazimierz Kaczmarczyk (1878–1966) – historyk, archiwista. W latach 1900–1904 studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Uczeń Stanisława Krzyżanowskiego. W latach 1901–1919 pracował w Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa (jako praktykant, asystent, adiunkt i archiwariusz). W 1909 r. uzyskał tytuł doktora filozofii. W II Rzeczypospolitej pracował w Archiwum Skarbowym w Warszawie oraz jako dyrektor w Archiwum Państwowym w Poznaniu. Był wykładowcą Uniwersytetu Poznańskiego, brał udział w pracach komisji rewindykacyjnych archiwaliów zarówno po I, jak i po II wojnie światowej. Zmarł 6 IV 1966 r. i został pochowany na cmentarzu Junikowo w Poznaniu; J. Matysiak, *Kazimierz Kaczmarczyk (1878–1966). Archiwista i historyk*, Poznań 2020.

⁵⁶ Stanisław Kętrzyński (1876–1950) – historyk. Odbył studia na Uniwersytecie Lwowskim, a następnie w Monachium oraz uzupełniające z zakresu paleografii i dyplomatyki w Rzymie i Paryżu. W 1900 r. otrzymał tytuł doktora na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Tam też się habilitował w 1913 r. Był dyrektorem Biblioteki Ordynacji Krasińskich w Warszawie. Był wykładowcą na Uniwersytecie Jagiellońskim, a po I wojnie światowej na Uniwersytecie Warszawskim. W okresie II RP pracował jako dyplomata w Ministerstwie Spraw Zagranicznych oraz jako polski poseł w Moskwie i Hadze. W okresie II wojny światowej aresztowany przez gestapo i więziony na warszawskim Pawiaku oraz w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau. Zmarł 26 V 1950 r. i został pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie; A. Gieysztor, *Kętrzyński Stanisław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1977, s. 374–376.

⁵⁷ Jan Ptaśnik (1876–1930) – historyk-mediewista. Ukończył studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Był uczniem Stanisława Krzyżanowskiego. Pracował jako nauczyciel gimnazjalny w szkołach w Krakowie i Przemyślu. W 1903 r. doktoryzował się, a w 1907 r. habilitował na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 1903 do 1911 r. uczestniczył w pracach tzw. ekspedycji rzymskiej. Studiował również historię sztuki i archeologię w niemieckim Instytucie Archeologicznym w Rzymie. Wykładowca Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Uniwersytetu Lwowskiego. Zmarł 22 II 1930 r.; W. Bienkowski, *Ptaśnik Jan* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIX, Wrocław–Warszawa–Kraków 1986, s. 303–308.

⁵⁸ Roman Grodecki (1889–1964) – historyk-mediewista. Ukończył studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, z którym był również związany jako wykładowca do końca życia. Był uczniem Stanisława Krzyżanowskiego i uczęszczał na jego seminarium. W 1918 r. obronił dokto-

Przyglądając się pracującym w krakowskich archiwach osobom, łatwo możemy zauważyć, że w większości byli to historycy lub prawnicy, dla których części archiwum stanowiło nie tylko epizod w naukowej karierze, ale przede wszystkim element ich warsztatowego kształcenia. Kuźnią kadr dla zachodniogalicyskich archiwów stał się Uniwersytet Jagielloński, będący dla nich naturalnym zapleczem osobowym. Wielu spośród archiwistów z przełomu XIX i XX stulecia to uczniowie i wychowankowie Stanisława Krzyżanowskiego. Na krakowskiej uczelni w ramach studiów historycznych szczególną wagę przywiązywano do prac z zakresu nauk pomocniczych historii, a w szczególności do ćwiczeń w dziedzinie paleografii oraz tłumaczenia tekstów łacińskich. Celował w tym szczególnie Krzyżanowski⁵⁹. O jego zajęciach po latach pisała Zofia Kozłowska-Budkowa:

W letnim semestrze 1913 wzięłam więcej wykładów prof. Krzyżanowskiego i zajęłam się przede wszystkim naukami pomocniczymi historii. Moje główne zainteresowanie skupiło się od razu na wykładach prof. Krzyżanowskiego. Może to był skutek prowadzenia proseminarium. Te proseminaria były dla mnie już silnym przeżyciem, zetknięciem się z pracą naukową. Bardzo też mnie zainteresowały ćwiczenia z paleografii i łacińskiej, prowadzone przez prof. Krzyżanowskiego na podstawie wydanych przez niego reprodukcji. Prócz zasadniczych wiadomości z nauk pomocniczych czytało się fragmenty tekstów kronik⁶⁰.

Niektórzy z archiwistów krakowskich odbywali także studia specjalistyczne za granicą, m.in.: Stanisław Krzyżanowski, Stanisław Kutrzeba, Bolesław Ulanowski. Głównymi kierunkami pobytów edukacyjnych była rzymska Scuola Vaticana di Paleografia oraz wiedeński Institut für Österreichische, a także paryska École nationale des chartes⁶¹. Uzyskane tam doświadczenie i umiejętności niewątpliwie wpływały na jakość podejmowanych przez krakowskich archiwistów badań, którzy stawali się inicjatorami ważnych z punktu widzenia nauk humanistycznych, zwłaszcza historii, inicjatyw badawczych i porządkowych. Ułatwiało to również nawiązywanie międzynarodowych kontaktów. Sprzyjała temu także Akademia Umiejętności w Krakowie i powołana przez nią Komisja Historyczna, której członkami byli niektórzy z wymienionych powyżej archiwistów. Raz jeszcze bowiem należy podkreślić wzajemne przenikanie się i współdziałanie na gruncie krakowskim środowisk: archiwalnego, uniwersyteckiego i społeczności akademii. Tworzyły je w dużej mierze te same osoby,

rat. Pracował w Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa od 1909 do 1921 r. Był członkiem Polskiej Akademii Umiejętności. Zmarł 17 IV 1964 r.; A. Kielbicka, dz. cyt., s. 237–238.

⁵⁹ M. Stinia, *Katedra historii polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim* [w:] *Katedra historii polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Odniesienia, interpretacja, pamięć*, red. K.K. Daszyk, T. Kargol, Kraków 2019, s. 21.

⁶⁰ *Studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim na przełomie dziejów. Ze wspomnień Zofii Kozłowskiej-Budkowej*, oprac. U. Perkowska, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2008, t. XIV, s. 221.

⁶¹ S. Ciara, dz. cyt., s. 147.

które w celu prowadzonych przez siebie badań i podejmowanych inicjatyw starały się wykorzystać wszystkie możliwe i dostępne sposoby i tyczyć się to nie tylko źródeł ich finansowania.

Szczególną rolę nie tylko na gruncie krakowskim, ale w szerszym ujęciu galicyjskim w odniesieniu do archiwów odgrywała Akademia Umiejętności, a zwłaszcza jej Komisja Historyczna. Sięgała tym samym do tradycji swojego poprzednika Towarzystwa Naukowego Krakowskiego⁶². Od lat 70. XIX w. Akademia aktywnie uczestniczyła w pracach zmierzających do uporządkowania sytuacji galicyjskich archiwów, wydatnie wpływając na nadanie im naukowego charakteru oraz nie ograniczając tym samym ich funkcjonowania wyłącznie do roli składnicy akt. Zaangażowanie Akademii w opracowanie przepisów archiwalnych (m.in. instrukcji archiwalnej dla archiwów krajowych w latach 70. XIX w. oraz nowego statutu archiwów na początku wieku XX⁶³) sprzyjało ich ujednoliceniu, a położenie nacisku na prowadzenie inwentaryzacji archiwaliów oraz ich indeksację służyło rozwojowi nauk historycznych, których kolebką w 2 połowie XIX w., w odniesieniu do badań nad historią Polski, stała się Galicja⁶⁴. Zdając sobie sprawę ze specyfiki galicyjskich archiwów, będących faktycznie jedynymi polskimi instytucjami archiwalnymi na ziemiach nieistniejącego państwa polskiego i z ciężących na nich obowiązkach z faktu tego wypływających (czego dobitnym wyrazem jest przywołany na początku tego tekstu fragment pisma Franciszka Piekosińskiego do Wydziału Krajowego z 1896 r.) oraz w duchu narastającej na przestrzeni XIX stulecia świadomości archiwalnej – środowisko archiwistów galicyjskich starało się podejmować różne inicjatywy o charakterze badawczym i porządkowym. Przykładem takiego działania, w którym w dużej mierze prym wiedli archiwiści krakowskiego ośrodka, były szeroko zakrojone objazdy archiwalne odbywane głównie na terenie Galicji Zachodniej i mające na celu przeprowadzanie inwentaryzacji zachowanych w różnych miejscowościach materiałów archiwalnych. Odbywały się one dzięki aktywności sekcji archiwalnej Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej. W latach 1894–1911 zorganizowano 11 takich objazdów⁶⁵. W ich trakcie przedstawiciele Grona (w tym zawodowi archiwiści) Stanisław Krzyżanowski, Bolesław Ulanowski, Stanisław Estreicher⁶⁶, Franciszek Piekosiński, Adam Chmiel, Fry-

⁶² B. Schnaydrowa, *Opieka Akademii Umiejętności na archiwami galicyjskimi*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1972, R. XVIII, s. 21–36.

⁶³ S. Ciara, dz. cyt., s. 90–109.

⁶⁴ K. Stachowska, *Ze studiów nad organizacją nauki w Krakowie na polu historii w latach 1860–1886*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1960, R. 4, s. 141–142.

⁶⁵ Zob.: A.S. Więch, *Podróże badawcze...*; J. Szyposz, *Działalność Grona Konserwatorów...*

⁶⁶ Stanisław Estreicher (1869–1939) – historyk prawa, bibliograf, wykładowca oraz w latach 1919–1921 rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Studiował historię prawa i historię literatury na Uniwersytecie Jagiellońskim, następnie na Uniwersytecie Wiedeńskim oraz

deryk Papée⁶⁷, Józef Sagała⁶⁸ i Kazimierz Kaczmarczyk odwiedzili w sumie ponad 40 miejscowości (m.in. Biecz, Bochnię, Brzozów, Czychów, Duklę, Iwonicz, Kołaczyce, Krosno, Lesko, Niżankowice, Pilzno, Przemyśl, Sanok, Tarnów, Tuchów)⁶⁹. Pomysłodawcą objazdów był Stanisław Krzyżanowski, który pomysł swój zaprezentował 1 VII 1893 r. podczas posiedzenia Grona Konserwatorów⁷⁰. Głównym celem wyjazdów miało być przygotowanie inwentarzy archiwaliów przechowywanych lokalnie w różnych instytucjach zarówno świeckich, jak i kościelnych, ale w miarę możliwości, również w rękach prywatnych. Projekt ten został entuzjastycznie przyjęty i rozpoczęto jego realizację. Po każdej z podróży powstawały mniej lub bardziej dokładne sprawozdania oraz towarzyszące im spisy, a także odpisy lub streszczenia źródeł przygotowywane przez archiwistów. W jednym z nich, autorstwa Stanisława Krzyżanowskiego i Stanisława Estreichera, z 1896 r., znajdujemy taką oto relację:

Podczas naszej podróży wypadło nam nieraz starać się o lepsze pomieszczenie archiwaliów, dokonywać ich katalogowania, porządkowania lub zabezpieczania od zniszczeń. Zwłaszcza obchodzenie się z dokumentami pergaminowymi pozostawiało szczególnie wiele do życzeń⁷¹.

Osobne inwentaryzacje archiwaliów dotyczyły także miasta Krakowa i będących na jego terenie parafii i klasztorów. Należy podkreślić, że ich skala nie znajduje porównania z działaniami archiwalnymi podejmowanymi na terenie zaboru pruskiego i rosyjskiego, w których o legalnym inwentaryzowaniu

Uniwersytecie Berlińskim. W 1892 r. uzyskał doktorat, a w 1895 r. habilitację. Członek Polskiej Akademii Umiejętności. Kontynuował (rozpoczęte przez ojca – Karola Estreichera) prace nad *Bibliografią Polską* – w latach 1908–1939 opracował tomy XXIII–XXXIII. Aresztowany 6 XI 1939 r. podczas tzw. Sonderaktion Krakau. Był więziony w Krakowie, Wrocławiu i obozie koncentracyjnym Sachsenhausen. Zmarł 28 XII 1939 r. Pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; S. Waltoś, *Stanisław Estreicher (1868–1939)* [w:] *Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 261–274.

⁶⁷ Fryderyk Papée (1856–1940) – historyk, bibliotekoznawca, wykładowca Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz w latach 1905–1926 dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie. Studiował historię na Uniwersytecie Lwowskim (m.in. u Ludwika Finkla), a następnie na Uniwersytecie Wiedeńskim oraz w Institut für Österreichische. W Wiedniu w 1878 r. uzyskał tytuł doktora. Pracował jako nauczyciel historii w II gimnazjum we Lwowie, a następnie w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Lwowie oraz w Bibliotece Uniwersytetu Lwowskiego. W latach 1905–1926 był dyrektorem Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie. Prowadził wykłady na Uniwersytecie Jagiellońskim. Członek Polskiej Akademii Umiejętności oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego. Zmarł 20 X 1940 r. i spoczął na cmentarzu Salwatorskim w Krakowie; W. Bienkowski, *Papée Fryderyk* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1980, s. 161–164.

⁶⁸ Józef Sagała – historyk, kustosz zbiorów w Suchej.

⁶⁹ A.S. Więch, *Podróże badawcze...*, s. 212–213.

⁷⁰ AN Kraków, zesp. 560, sygn. 9.

⁷¹ AN Kraków, zesp. 560, sygn. 39.

materiałów archiwalnych do dziejów Polski nie mogło być mowy. Tymczasem w zaborze austriackim, dzięki panującej autonomii, było to możliwe. Zdając sobie sprawę ze znaczenia prowadzenia poszukiwań archiwaliów do dziejów państwa polskiego krakowskie środowisko, dzięki istnieniu Akademii Umiejętności (w zasadzie jedynej polskiej instytucji naukowej tego typu na przełomie XIX i XX w.), starało się podejmować akcje poszukiwacze również poza granicami kraju. Biorąc przykład z innych państw doprowadziło to ustanowienia tzw. ekspedycji rzymskiej, której głównym architektem był Stanisław Smolka⁷². Do pierwszej wyprawy doszło w 1886 r., a jej uczestnikami byli: Józef Kallenbach, Stanisław Windakiewicz, Ludwik Grossé, Józef Korzeniowski, Stanisław Krzyżanowski, Witold Rubczyński i wspomniany już Smolka. Z tego grona Krzyżanowski jako historyk i późniejszy aktywny archiwista jest świetnym przykładem znaczenia, jaki udział w wyprawie naukowej do Rzymu wywarł na umysłowość młodego człowieka, przyczyniając się do rozwoju jego naukowego warsztatu⁷³. W kolejnych latach spośród krakowskich archiwistów uczestniczących w wyjazdach odbywanych w ramach ekspedycji odnaleźć możemy także m.in. Abdona Kłodzińskiego i Jana Ptaśnika. Widomym znakiem prac ekspedycji było wydanie jeszcze przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości czterech tomów *Monumenta Poloniae Vaticana*⁷⁴. Krakowscy archiwiści wspólnie ze swoimi lwowskimi kolegami oraz przedstawicielami innych specjalizacji naukowych brali udział również w innych organizowanych przez Akademię Umiejętności zagranicznych kwerendach. W 1913 r. Jan Ptaśnik uczestniczył w tzw. ekspedycji węgierskiej⁷⁵, która przyjrzała się źródłom zgromadzonym w Budapeszcie oraz Siedmiogrodzie⁷⁶. Należy również nadmienić, że wielu spośród archiwistów odbywało samodzielne poszukiwania źródłowe poza granicami Galicji (często korzystając ze wsparcia finansowego Akademii). Stanisław Krzyżanowski odbył takie wyjazdy chociażby do Królewca, Gdańska, Berlina, Drezna, Pragi oraz wspólnie z Bolesławem Ula-

⁷² D. Rederowa, *Ze studiów nad kontaktami Akademii Umiejętności z nauką obcą. Ekspedycja Rzymska (1886–1918)*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAN i PAU w Krakowie” 1958, R. 4, s. 191–256.

⁷³ H. Barycz, *Stanisław Smolka jako organizator nauki, profesor i wychowawca [w:] Spór o historyczną szkołę krakowską. W stulecie Katedry Historii Polskiej UJ 1869–1969*, Kraków 1972, s. 119–144.

⁷⁴ J. Piskurewicz, *Stacja naukowa PAU w Rzymie wobec prób jej przekształcenia i upolitycznienia w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Analecta: studia i materiały z dziejów nauk” 2021, z. 2, s. 380.

⁷⁵ Jej członkami byli także: Władysław Baran, Jan Dąbrowski, Jan Łoś i Stanisław Zachorowski.

⁷⁶ J. Hulewicz, *Akademia Umiejętności w Krakowie (1873–1918). Zarys dziejów*, Kraków 2013, s. 173.

nowskim do Londynu⁷⁷. Największym rezultatem przeprowadzanych podróży archiwalnych stała się nie tylko znajomość stanu zachowania archiwaliów, ale także poznawano ich zawartość – a poprzez to dostarczono cennego materiału źródłowego dla pokoleń badaczy dziejów ojczystych. To z kolei ułatwiło chociażby prowadzenie akcji edycji źródeł historycznych, w czym celowali zwłaszcza krakowscy historycy początku XX w. Krajowe objazdy archiwalne przyniosły także znajomość realiów przechowywania archiwaliów w miastach i miasteczkach Galicji. W sprawozdaniu Franciszka Piekosińskiego z wizyty w Tarnowie w 1900 r. czytamy:

Dokumenty i księgi dawne miasta Tarnowa znajdują się w magistracie, częścią w drewnianej szafie w biurze sekretarza magistratu, częścią w kasie miejskiej [...]. Księgi, strasznie w prawdzie zakurzone, lecz w dobrym stanie, zostały w tym wieku porządnie oprawione, na okładkach podawano tytuły, prawie wszystkie zupełnie błędne, zarówno do ich zawartości (stworzono np. nowy jakiś dział: notarialia!) jak i co do oznaczenia daty [...]. Liczba dokumentów jest wcale okazała, to aż 150, również i ksiąg dużo bo 47⁷⁸.

Sprawa archiwów miejskich (zarówno większych, jak i mniejszych ośrodków) leżała szczególnie na sercu galicyjskiemu środowisku archiwalnemu. Zwrócenie na nią uwagi przez Michała Bobrzyńskiego podczas I Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie w 1880 r.⁷⁹ doprowadziło do uchwalenia przez Wydział Krajowy w 1887 r. okólnika nakazującego uporządkowanie kwestii archiwaliów miejskich poprzez zapewnienie im odpowiednich warunków przechowywania lub przez oddanie ich w depozyt do Archiwum Krajowego Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie lub we Lwowie⁸⁰. Proces ten przebiegał z różną intensywnością, ale nacisk środowisk archiwalnych powodował z jednej strony ponawianie owego okólnika przez władze krajowe (w 1903, 1912 i 1917 r.⁸¹; do 1900 r. taki okólnik trafił do 298 gmin na terenie Galicji⁸²), z drugiej zaś strony wpływał na wzrost świadomości archiwalnej lokalnych samorządów⁸³. Spotkał się również z uznaniem poza granicami Galicji. Żywe zainteresowanie nim wyrażali Czesi (Archiwum Ziemskie w Brnie oraz Ar-

⁷⁷ „Kurier Lwowski”, nr 211 z 1 VIII 1899.

⁷⁸ AN Kraków, zesp. 560, sygn. 9.

⁷⁹ *Pamiętnik pierwszego zjazdu historycznego Polskiego imienia Jana Długosza odbytego w Krakowie w czterechsetną rocznicę jego śmierci*, Kraków 1881, s. 42–43.

⁸⁰ *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicji i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskim obowiązujących i wyciągiem orzeczeń c.k. Trybunału administracyjnego*, t. 6, Lwów 1889, s. 3773–3774.

⁸¹ A.S. Więch, *Próby uporządkowania...*, s. 57.

⁸² A. Winiarz, *Co uczyniono dotąd w Galicji dla ratowania archiwaliów gmin miejskich i wiejskich i co jeszcze do zrobienia pozostało* [w:] *Pamiętnik III Zjazdu Historyków Polskich*, Kraków 1900, s. 2.

⁸³ Zob. A.S. Więch, *Próby uporządkowania...*,

chiwum Ziemskie w Pradze), uznając go za wzorcowy i wart naśladowania i wdrożenia⁸⁴.

Galiczyjska archiwistyka zarówno w ujęciu krakowskim, jak i lwowskim – tu zresztą panowała duża współpraca środowiska archiwalnego – nie wypracowała nowatorskich rozwiązań z zakresu opracowania materiałów archiwalnych, ale bynajmniej nie ustępowała pod tym względem archiwistyce zachodnioeuropejskiej. Uważnie śledzono zachodzące tam przemiany oraz pojawiające się nowinki. Do biblioteki Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa trafiła w 1891 r. wydana rok wcześniej praca Franza von Löhera⁸⁵ *Archivlehre. Grundzüge der geschichte aufgaben und einrichtung unserer archive*⁸⁶, a także uchodzący za niemalże rewolucyjne dzieło z zakresu archiwistyki, wydany w 1898 r. holenderski⁸⁷ *Podręcznik do porządkowania i opisu archiwów*⁸⁸ autorstwa Samuela Mullera⁸⁹, Johana Feitha⁹⁰, Roberta Fruina⁹¹. Do Krakowa trafiło wydane w 1905 r. niemieckie tłumaczenie owej książki, które odnaleźć możemy w spisach bibliotecznych obu archiwów krajowego i miejskiego⁹². Upowszechniał on dotychczasowe praktyki archiwalne stosowane w wielu krajach europejskich (m.in. w archiwach francuskich, niemieckich, holenderskich, duńskich), wprowadzając do obiegu tzw. zasadę proveniencji o niepodzielności zespołów archiwalnych i podkreślając ścisły związek materiałów archiwalnych tworzących zespół archiwalny z jego twórcą⁹³. Pośród archiwistów krakowskich

⁸⁴ S. Ciara, dz. cyt., s. 135–136.

⁸⁵ Franz von Löher (1818–1892) – niemiecki historyk prawa, polityk. W 1876 r. założył pismo archiwalne „Archivalische Zeitschrift”.

⁸⁶ *Sprawozdanie Archiwariusza dr Stanisława Krzyżanowskiego za rok 1891*, Kraków 1892, s. 3.

⁸⁷ S. Muller, J. Feith, R. Fruin, *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven*, Groningen 1898.

⁸⁸ Ł.P. Nowak, *Holenderski „Podręcznik do porządkowania i opisu archiwów” autorstwa S. Mullera, J. Feitha i R. Fruina z 1898 roku i jego późniejsze wydania*, „Archiwa, Kancelarie, Zbiory” 2021, nr 12 (14), s. 89–109.

⁸⁹ Samuel Muller (1848–1922) – holenderski archiwista. Studiował w École des chartes w Paryżu, był archiwistą miejskim w Utrechcie; Ł.P. Nowak, dz. cyt., s. 91.

⁹⁰ Johan Feith (1858–1913) – holenderski archiwista, pracował w archiwum krajowym prowincji Groningen; Ł.P. Nowak, dz. cyt., s. 91.

⁹¹ Robert Fruin (1857–1935) – holenderski archiwista, pracował w archiwum państwowym w Utrechcie, a także jako archiwista krajowy prowincji Zeeland. Był profesorem historii na Uniwersytecie Amsterdamskim; Ł.P. Nowak, dz. cyt., s. 91.

⁹² S. Ciara, dz. cyt., s. 137.

⁹³ H.M. Ciechanowski, *The principle of provenance as the principle of rationalization of archive*, „Archiwa, Kancelarie, Zbiory” 2021, nr 12 (14), s. 49–65; W. Kwiatkowska, *Wpływ zasady proveniencji na metodykę opracowania zasobu archiwalnego w Polsce*, „Toruńskie Konfrontacje Archiwalne”, t. 2: *Teoria archiwalna wczoraj – dziś – jutro*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2011, s. 140.

dużą wagę przywiązywano do edycji źródłowych oraz wydawania katalogów zbiorów archiwalnych. W latach 1907–1915 ukazało się dwutomowe wydanie *Katalogu Archiwów Aktów Dawnych Miasta Krakowa* pod redakcją Stanisława Krzyżanowskiego. Zawierało ono opisy dokumentów pergaminowych, ksiąg sądowych i rachunkowych Krakowa doby staropolskiej. W 1909 r. wydano *Katalog Krajowego Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich*. Opracowany został przez Stanisława Kutrzebę przy współpracy Franciszka Bardla, Franciszka Bujaka, Stanisława Czaplickiego⁹⁴ i Edmunda Długopolskiego⁹⁵. Warto podkreślić, że owe katalogi stosowały wspomnianą już zasadę proveniencji archiwalnej, która upowszechniła się dopiero po 1910 r., dzięki zaleceniu jej stosowania przez uczestników I Międzynarodowego Kongresu Archiwistów i Bibliotekarzy w Brukseli. W praktyce stosowało ją Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa, o czym szczegółowo informował Kazimierz Kaczmarczyk w poświęconym zasobowi krakowskiego archiwum tekście, który ukazał się w 1914 r. na łamach wiedeńskiego „Mitteilungen des K.K. Archivrates”: „Porządek ksiąg i akt prowadzono ściśle według zasady proveniencji, tak że do czasu połączenia poszczególnych przedmieść i miast z Krakowem archiwa tworzone przez każdą z tych jednostek administracyjnych tworzyły samodzielny wydział”⁹⁶. Zasadę tę podczas wykładów z nauk pomocniczych historii propagował Stanisław Krzyżanowski⁹⁷. W polskiej archiwistyce zasadę tę formalnie sformułował i upowszechnił dopiero Józef Paczkowski⁹⁸ w 1925 r. na Zjeździe Historyków Polskich w Poznaniu⁹⁹.

⁹⁴ Stanisław Czaplicki – aplikant w Krajowym Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie w okresie od 13 XII 1897 do 31 VII 1901 r.; A. Kamiński, dz. cyt., s. 69.

⁹⁵ Edmund Długopolski (1879–1947) – historyk, archiwista. W okresie studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim był aplikantem w Krajowym Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie (od 12 XI 1901 do 30 IX 1905 r.). Od 1905 r. pracował jako nauczyciel gimnazjalny. Był autorem wielu artykułów z historii Podhala; H. Barycz, *Edmund Długopolski (Wspomnienie pośmiertne)*, „Rocznik Sądecki” 1949, t. 2, s. 361–368.

⁹⁶ K. Kaczmarczyk, *Das historische Archiv der Stadt Krakau. Seine Geschichte. Bestände und wissenschaftliche Erforschung*, „Mitteilungen des K. K. Archivrates”, t. I, red. F. Wilhelm, Wien 1914, s. 177.

⁹⁷ S. Ciara, dz. cyt., s. 140.

⁹⁸ Józef Paczkowski (1861–1933) – historyk, archiwista. Studiował prawo i historię na uniwersytetach w Berlinie i Lipsku. W 1889 r. w Berlinie uzyskał tytuł doktora. Pracował jako kustosz w Bibliotece Królewskiej w Berlinie, a następnie jako archiwista w archiwach w Berlinie, Gdańsku. W latach 1908–1918 na Uniwersytecie Berlińskim prowadził zajęcia z archiwistyki i dziejów Polski w okresie staropolskim. W 1919 r. rozpoczął pracę (jako dyrektor) w Archiwum Państwowym w Poznaniu. W latach 1919–1926 był Naczelnym Dyrektorem Wydziału Archiwów Państwowych. Od 1919 r. prowadził wykłady na Uniwersytecie Poznańskim; Z. Grot, *Paczkowski Józef [w:] Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1979, s. 780–782.

⁹⁹ A. Kielbicka, dz. cyt., s. 57, 149, 238.

Zasygnalizowane w powyższym tekście wątki badawcze nie wyczerpują zagadnienia i wymagają szerszego rozwinięcia oraz gruntownego opracowania, które umożliwiłoby lepsze poznanie i scharakteryzowanie krakowskiego środowiska archiwalnego przełomu XIX i XX w., grupy – funkcjonującej na gruncie krakowskim na pograniczu czterech ośrodków wzajemnie przenikających się i kreujących prace z zakresu archiwistyki: obu archiwów, Akademii, Uniwersytetu i Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej. Poniesiony przez archiwistów krakowskich (we współpracy ze swoimi lwowskimi kolegami) na przełomie XIX i XX stulecia wysiłek inwentaryzacyjny i naukowy legł u podstaw nowoczesnej polskiej historiografii nie tylko wieku XX, ale i XXI, dlatego też zasługuje on na przypomnienie i utrwalenie w powszechnej świadomości.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Narodowe w Krakowie
zesp. 560, sygn. 9, 39
zesp. 819, sygn. 17, 22

Prasa

„Kurier Lwowski”, nr 156 z 7 VI 1894; nr 211 z 1 VIII 1899.

Źródła drukowane

Kaczmarczyk K., *Das historische Archiv der Stadt Krakau. Seine Geschichte. Bestände und wissenschaftliche Erforschung*, „Mitteilungen des K. K. Archivrates”, t. I, red. F. Wilhelm, Wien 1914.

Pamiętnik pierwszego zjazdu historycznego Polskiego imienia Jana Długosza odbytego w Krakowie w czterechsetną rocznicę jego śmierci, Kraków 1881.

Sprawozdanie Archiwaryusza dr Stanisława Krzyżanowskiego za rok 1891, Kraków 1892.

Winiarz A., *Co uczyniono dotąd w Galicji dla ratowania archiwaliów gmin miejskich i wiejskich i co jeszcze do zrobienia pozostało* [w:] *Pamiętnik III Zjazdu Historyków Polskich*, Kraków 1900.

Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicji i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem obowiązujących i wyciągiem orzeczeń c.k. Trybunału administracyjnego, t. 6, Lwów 1889.

Opracowania

Barycz H., *Droba Ludwik* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. V, Warszawa–Kraków 1939–1946.

Barycz H., *Edmund Długopolski (Wspomnienie pośmiertne)*, „Rocznik Sądecki” 1949, t. 2.

Barycz H., *Stanisław Smolka jako organizator nauki, profesor i wychowawca* [w:] *Spór o historyczną szkołę krakowską. W stulecie Katedry Historii Polskiej UJ 1869–1969*, Kraków 1972.

Bąk C., *Hoszowski Konstanty* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. X, Kraków–Wrocław 1962–1964.

Bieńkowski W., *Papée Fryderyk* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1980.

- Bieńkowski W., *Ptaśnik Jan* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIX, Wrocław–Warszawa–Kraków 1986.
- Biliński P., *Stanisław Kutrzeba (1876–1946). Biografia naukowa i polityczna*, Kraków 2011.
- Ciara S., *Archiwa a uniwersytety w Krakowie i Lwowie w latach 1877/78–1918*, Warszawa 2002.
- Ciechanowski H.M., *The principle of provenance as the principle of rationalization of archive*, „Archiwa, Kancelarie, Zbiory” 2021, nr 12 (14).
- Dębicki L., *Teofil Żebrawski (szkic biograficzny)*, Kraków 1887.
- Estreicher S., *Bobrzyński Michał* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. II, Kraków 1936.
- Follprecht K., „Nie dać ginąć szczątkom dawnych piśmienniczych pamiątek”. *Dyrektorzy Archiwum Państwowego w Krakowie XIX–XXI w.*, Kraków 2008.
- Friedberg M., *Archiwum Państwowe w Krakowie w służbie nauki historycznej*, „Archeion” 1969, t. 52.
- Gieysztor A., *Kętrzyński Stanisław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1977.
- Grodziski S., *Piekosiński Franciszek* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVI, Warszawa–Wrocław–Kraków 1981.
- Grot Z., *Paczkowski Józef* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1979.
- Hammer-Luza E., *Das Steiermärkische Landesarchiv in Graz: Geschichte, Standorte und Bestände*, w: *Österreichische Archive: Geschichte und Gegenwart*, red. P. Elbel, Brno 2019.
- Homola I., „Kwiat społeczeństwa”. *Struktura społeczna i zarys położenia inteligencji krakowskiej w latach 1860–1914*, Kraków 1984.
- Hoszowska M., *Ludwik Finkel i Akademia Umiejętności. Z dziejów współpracy naukowej Lwowa i Krakowa na przełomie XIX i XX wieku*, Rzeszów 2011.
- Hulewicz J., *Akademia Umiejętności w Krakowie (1873–1918). Zarys dziejów*, Kraków 2013.
- Kamińska-Kwak J., *Inteligencja województwa lwowskiego w okresie międzywojennym*, Rzeszów 2005.
- Kamiński A., *Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Krakowie (1792) 1878–1952*, wstęp i oprac. J. Stoksik, Kraków 2012.
- Kielbecka A., *Archiwa krakowskie na tle polskiej nauki historycznej 1878–1951*, Kraków 1993.
- Kwiatkowska W., *Wpływ zasady proveniencji na metodykę opracowania zasobu archiwalnego w Polsce* [w:] „Toruńskie Konfrontacje Archiwalne”, t. 2: *Teoria archiwalna wczoraj – dziś – jutro*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2011.
- Madurowicz-Urbańska H., *Franciszek Bujak (1875–1953)* [w:] *Złota Księga Wydziału Historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków 2000.
- Mamczak-Gadkowska I., *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2006.
- Matczuk A., *Teofil Żebrawski (1800–1887) jako bibliograf*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1997, nr 42, z. 3–4.
- Matysiak J., *Kazimierz Kaczmarczyk (1878–1966). Archiwista i historyk*, Poznań 2020.
- Mitkowski J., *Krzyżanowski Stanisław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- Muller S., Feith J., Fruin R., *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven*, Groningen 1898.
- Nowacki R., *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1998.
- Nowak Ł.P., *Holenderski „Podręcznik do porządkowania i opisu archiwów” autorstwa S. Mullera, J. Feitha i R. Fruina z 1898 roku i jego późniejsze wydania*, „Archiwa, Kancelarie, Zbiory” 2021, nr 12 (14).

- Piskurewicz J., *Stacja naukowa PAU w Rzymie wobec prób jej przekształcenia i upolitycznienia w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Analecta: studia i materiały z dziejów nauk” 2021, z. 2.
- Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974.
- Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. I: A–D, oprac. M. Smogorzewska, Warszawa 1998.
- Rederowa D., *Franciszka Piekosińskiego działalność w Akademii Umiejętności*, „Kultura i Społeczeństwo” 1973, R. XVII, nr 3, s. 79–95.
- Rederowa D., *Ze studiów nad kontaktami Akademii Umiejętności z nauką obcą. Ekspedycja Rzymska (1886–1918)*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAN i PAU w Krakowie” 1958, R. 4.
- Roman W.K., *Środowisko archiwalne w Polsce. Zarys problematyki badawczej* [w:] *Archiwiści i historycy wobec państwa i społeczeństwa. Zbiór studiów*, red. J. Kordel, A. Kulecka, Warszawa 2020.
- Rosner W., *Das Niederösterreichische Landesarchiv*, w: *Österreichische Archive: Geschichte und Gegenwart*, red. P. Elbel, Brno 2019.
- Schnaydrowa B., *Opieka Akademii Umiejętności na archiwami galicyjskimi*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1972, R. XVIII.
- Silnicki T., *Władysław Abraham 1860–1941*, Poznań 1950.
- Sobociński W., *Kłodziński Abdon, Polski słownik biograficzny*, t. XIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968.
- Stachowska K., *Ze studiów nad organizacją nauki w Krakowie na polu historii w latach 1860–1886*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1960, R. 4.
- Stinia M., *Katedra historii polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim* [w:] *Katedra historii polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Odniesienia, interpretacja, pamięć*, red. K.K. Daszyk, T. Kargol, Kraków 2019.
- Štouračová J., *Archivnictví*, Brno 2013.
- Studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim na przełomie dziejów. Ze wspomnień Zofii Kozłowskiej-Budkowej*, oprac. U. Perkowska, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2008, t. XIV.
- Szyposz J., *Działalność Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej w zakresie zabezpieczania archiwaliów*, „Archeion” 1976, t. 64.
- Tazbir J., *Sobieski Waclaw* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXIX, Warszawa–Kraków 1999–2000.
- Tomeczak A., *Zarys dziejów archiwów polskich*, Toruń 1982.
- Uruszczak W., *Bolesław Ulanowski (1860–1919)* [w:] *Ludzie, którzy umiłowali Kraków. Założyciele Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa*, red. W. Bieńkowski, Kraków 1997.
- Waltoś S., *Stanisław Estreicher (1868–1939)* [w:] *Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000.
- Więch A.S., *Podróże badawcze archiwistów Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej na przełomie XIX i XX wieku*, „Galicja. Studia i materiały” 2020, nr 6.
- Więch A.S., *Próby uporządkowania archiwów miejskich na prowincji galicyjskiej w 2. poł. XIX w. Wstęp do problematyki*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2019, nr 11.
- Woźny M., *Początki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej w świetle krakowskich materiałów*, „Rocznik Krakowski” 2011, t. 77.
- Wyrozumski J., *Smolka Stanisław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXIX, Warszawa–Kraków 1999–2000.

Strony internetowe

<https://sjp.pwn.pl/>

**The circle of Krakow archivists at the turn of the 19th and 20th centuries
and its role in the scientific life of Galicia. An introduction to the issue**

Summary

Kraków at the turn of the 19th and 20th centuries was, next to Lviv, the most important Polish archival centre. The archival institutions existing there: The National Archives of Municipal and Land Records and the Archives of Ancient Records of the City of Kraków, as well as the community of archivists centred around the Jagiellonian University and the Academy of Arts and Sciences tried to take an active part in the scientific life of Galicia, and through their activities influenced the development of Polish historiography.

Keywords: Archives, Galicia, archivists, Stanisław Krzyżanowski, Kraków